

Zmarł prof. Peter Berghaus (1919–2012)

W dniu 16 listopada 2012, tuż przed swoimi dziewięćdziesiątymi trzecimi urodzinami, zmarł w Münster prof. Peter Berghaus, najwybitniejszy i najbardziej wszechstronny numizmatyk niemiecki drugiej połowy XX w.

Urodził się 20 listopada 1919 r. w Hamburgu, gdzie też uczęszczał do szkół i gdzie zaczął przejawiać zainteresowanie kolekcjonowaniem monet. W 1938 r. został wcielony do Wehrmachtu, w wyniku czego, jak opowiadał, we wrześniu 1939 r. brał udział w zajmowaniu podwarszawskiego Wilanowa. Tuż przed końcem wojny, w czasie alianckiego nalotu, został ciężko ranny i stracił lewą dłoń. Od 1943 r. studiował w Hamburgu historię u prof. Waltera Hävernicka oraz historię sztuki i etnografię. W 1949 r. obronił doktorat na podstawie pracy *Währungsgrenzen des westfälischen Oberwesergebietes im Spätmittelalter*. Dwa lata później jej publikacja zapoczątkowała znaną potem serię „Numismatische Hefte”. W 1950 r. przeniósł się do Münster w Westfalii, gdzie pozostał już na stałe. W miejscowym muzeum zorganizował gabinet numizmatyczny, który stał się na długie lata podstawą dla Jego pracy. Tu badał pozyskane w terenie lub przechowywane w mniejszych muzeach

znaleziska monet i studiował lokalną historię pieniądza. Wyniki swoich badań publikował w większych monografiach oraz dziesiątkach broszur i okazjonalnych druków wydawanych również przez miejscowe kasy oszczędności. Ta pracowita działalność, wsparta jeszcze przez akcję wystawienniczą, dobrze przyczyniała się do popularyzacji historii pieniądza i numizmatyki w tym regionie. Sprawdziwszy się jako kierownik dwóch działów — odnowił bowiem również dział historyczny — awansował w 1977 r. na dyrektora całego Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte. Kierował nim do 1984 r., czyli do przejścia na emeryturę.

Osobny rozdział w biografii Petera Berghausa stanowi Jego zaangażowanie przez blisko 50 lat (1949–1994) w opracowywanie skarbów monet wczesnośredniowiecznych odkrytych na terenie Szwecji. Chodzi o blisko 500 znalezisk, przechowywanych głównie w królewskim zbiorze w Sztokholmie a zawierających ponad 150 000 niemieckich monet. Zasób ten został przez szwedzkich gospodarzy powierzony do rozpoznania i skatalogowania zespołowi niemieckich badaczy w osobach Gerta i Very Hatz oraz Petera Berghausa. Rezultaty ich pracy są wykorzystywane we wzorcowej publikacji o charakterze serii, niestety ostatnio zawieszony (*Corpus Nummorum Saeculorum IX–XI qui*

in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from Viking Age found in Sweden, od 1975 r.). Trud wniesiony przez gości został doceniony przez gospodarzy, którzy oznaczyli ich szwedzkim królewskim orderem Gwiazdy Polarnej.

Dorobek naukowy zmarłego badacza jest bardzo różnorodny. Obejmuje on numizmatykę i historię pieniądza zarówno w starożytności, w średniowieczu, jak i w okresie nowożytnym, a także medalierstwo i historię badań. W tym pierwszym zakresie znajdują się opracowania znalezisk monet rzymskich z terenu Niemiec (m.in. augustowskie brązy z północno-zachodnich Niemiec i skarb solidów z Ellerbeck z IV w.), ale też z Indii. Okresu nowożytnego natomiast dotyczą liczne opracowania znalezisk (m.in. skarbu guldenów i talarów z Werl, 1958, czy skarbu talarów z Lübbecke-Blasheim, 1978 — w obu przypadkach na tle innych znalezisk z epoki), a także historii pieniądza poszczególnych miast.

Głównym przedmiotem badań było jednak średniowiecze. Okresowi najdawniejszemu zostały poświęcone opracowania znalezisk (np. merowińskich triensów z Altenwalde, 1961, czy karolińskiego pierścienia z Herbrum, 1959) oraz studia syntetyczne o gospodarce, handlu i obrocie pieniężnym w świetle źródeł numizmatycznych — najpierw z okresu merowińskiego (1985), a potem karolińskiego (1987). Więcej prac dotyczy materiału z X i XI w., co nie przypadkiem związane jest ze wspomnianymi wyżej studiami prowadzonymi w Sztokholmie nad skarbami z okresu wikingów. To one dostarczały — podobnie jak Verze i Gertowi Hatzom — masowych źródeł dobrze nadających się do stosowania metod statystycznych i badania tożsamości stempli. Można w nich było również natrafić na okazy zupełnie

nieznane lub nietypowe. Z prac, które wykorzystają pierwszą grupę źródeł, wymienimy monograficzne opracowania mennictwa Dortmundu, Duisburga i Münster. Przykładem prac drugiego rodzaju może być seria artykułów na łamach „Hamburger Beiträge zur Numismatik”.

Nie mniejszy dorobek ma Zmarły w zakresie numizmatyki i historii pieniądza w pełnym i późnym średniowieczu. Również i tu wymienić można serię wzorowo opracowanych, bardzo interesujących skarbów: z Bourg-Saint-Christophe (ok. 1170), Werl (ok. 1240), Grabstede (ok. 1365/70) czy Limburga (ok. 1338/42) oraz prac syntetycznych. Należy do nich też wymieniona wyżej dysertacja doktorska o westfalskim okręgu pieniężnym nad górną Wezerą w późnym średniowieczu. Dochodzą studia o polityce menniczej niemieckich miast w średniowieczu (1964), o epoce sterlingów w Westfalii, Nadrenii i Niderlandach (1947), o obiegu i naśladowaniu florenów na północ od Alp (1961), o rozprzestrzenianiu się monety złotej i groszowej w niemieckich krajach na początku XIV w. (1973), wreszcie o historii pieniądza niemieckiego w rejonie Bałtyku (1973).

Większość z przytoczonych tutaj prac wznowiono w bardzo pożytecznym tomie zatytułowanym *Denar, Sterling, Goldgulden. Ausgewählte Schriften zur Numismatik*, Osnabrück 1999. Przygotowali go przyjaciele i uczniowie Petera Berghausa: Gert Hatz, Peter Ilisch i Bernd Kluge na Jego osiemdziesiąte urodziny (por. WN XLV, 2001, z. 2, s. 221 n).

Przyglądając się pracom Petera Berghausa z perspektywy lat, można stwierdzić, że wszystkie one, niezależnie od tematu, łączy kilka wspólnych cech. Jest to znakomite monetoznawstwo, czyli rozpoznanie źródłoznawcze monet. Wynika to z faktu,

że miał On już od młodości, najpierw jako kolekcjoner, a potem pracownik muzealny, stały kontakt z monetą. Następnie widać, że moneta traktowana jest nie dla niej samej, ale jako źródło historyczne. Automatycznie Autor przechodził od numizmatyki do historii pieniądza. Jest to zrozumiałe, jeśli pamięta się o Jego wykształceniu historycznym uzyskanym pod kierunkiem tak wybitnego badacza, jakim był Walter Hävernick. I wreszcie znakomita oprawa techniczna publikowanych prac. Są one zaopatrzone w bardzo dobre, czytelne zdjęcia własnego autorstwa oraz w mapy ujmujące temat w sensie przestrzennym.

Z pracą muzealną i badawczą godził niemal półwiekową działalność dydaktyczną. W latach 1954–2001 prowadził wykłady na miejscowym uniwersytecie, gdzie w 1961 r. uzyskał tytuł profesora. Trzykrotnie był zapraszany z cyklem wykładów do American Numismatic Society w Nowym Jorku i raz do Wiednia. Jego zajęcia cieszyły się dużym powodzeniem, toteż nie dziwi, że doczekał się grona uczniów. Zaliczają się do nich tak wybitni badacze jak Niklot Klüssendorf, Peter Ilisch czy Christian Stoess.

Po przejściu na emeryturę, odsunięty od zbiorów numizmatycznych, zaczął przejawiać nowy rodzaj działalności. Powrócił do kolekcjonerstwa, ale nie monet, lecz sztychów przedstawiających portrety numizmatyków. I znów, jak poprzednio w przypadku monet, zdobywane obiekty stanowiły tylko punkt wyjścia do dalszego działania. Tym razem chodziło o przedstawienie historii numizmatyki przez portrety ludzi, którzy się nią zajmowali. Tak powstało 50 biografii publikowanych w odcinkach na łamach „Geldgeschichtliche Nachrichten” w latach 1991–1999. Wśród różnych europejskich postaci żyjących od XVII do XX w. znalazł się tylko jeden Po-

lak, ale o największej renomie zagranicznej, a mianowicie Joachim Lelewel (R. 26, 1991, s. 219–225). Oryginały portretów ich właściciel podarował do zbiorów muzealnych — lecz nie tych, którymi opiekował się przez wiele lat, lecz największych zbiorów numizmatycznych w Niemczech, a mianowicie w Staatliche Museen w Berlinie.

Dużą aktywność przejawiał Peter Berghaus również na polu organizacyjnym. Był członkiem-założycielem niemieckiej Komisji Numizmatycznej i członkiem zarządu Międzynarodowej Komisji Numizmatycznej (1973–1986, w latach 1979–1986 jej wiceprezydentem). Związał się też z ruchem kolekcjonerskim i od 1958 r. przewodniczył organizacji o nazwie Verein der Münzfreunde für Westfalen. W 1992 r. został honorowym prezydentem Deutsche Numismatische Gesellschaft.

To jednak jeszcze nie wszystko. Od 1969 r. był bardzo zaangażowany w działalność społeczną i humanitarną, jaką wraz z Rotary Club świadczył w północnych Indiach. Za uzbierane od ofiarodawców pieniądze zakładali tam pompy wodne, kanalizację, wspomagali ośrodki zdrowia, leprozoria, szkoły, sierocińce, budowę domów dla ofiar trzęsienia ziemi. Krajem tym Peter Berghaus był prawdziwie zafascynowany. Zainteresował się też jego problemami numizmatycznymi. Badał mianowicie napływ do Indii monet rzymskich, o czym wielokrotnie, w różnych aspektach, mówił i pisał. W latach 1972–1995 odwiedził Indie aż czternastokrotnie, wygłaszając wykłady na różnych uniwersytetach, w instytutach i uczestnicząc w konferencjach.

Podróże zagraniczne i kontakty międzynarodowe pociągały Go od dawna. Poza już omówionymi ze Szwecją i Stanami Zjednoczonymi wymieńmy jeszcze prywatne wyprawy naukowe do Paryża,

Berlina i Leningradu. Odbywał je z dużą swobodą, przemieszczał się bowiem własnym samochodem, który — mimo kalectwa — prowadził z pełną maestrią. Z podróży tych przywoził setki własnoręcznie zrobionych zdjęć interesujących go — głównie westfalskich — monet. Dokumentacja ta jeszcze i teraz dobrze służy badaczom młodszego pokolenia. Uczestniczył w wielu kongresach i sympozjach międzynarodowych. To była też okazja do spotkania z Nim i bliższego poznania. W moim przypadku doszło do niego w 1960 r. w czasie pamiętnej *Settimany* w Spoleto zatytułowanej: *Moneta e scambi nell' alto medioevo*. Potem były dalsze kontakty, również w czasie Jego wizyt w Polsce. Polską interesował się przede wszystkim jako jednym z krajów strefy bałtyckiej, która dostarczała znalezisk monet wczesnośredniowiecznych, głównie niemieckich, którymi się szczególnie zajmował. Chodziło również o materiał porównawczy z tym, jaki dobrze znał ze Skandynawii. Kilku polskim znaleziskom poświęcił bliższą uwagę (*An eleventh-century hoard from the Danzig area*, *Numismatic Chronicle*, XVII, 1957, s. 209–217 [współ z R.H.M. Dolley'em]; *Beiträge zur deutschen Münzkunde des 11. Jahrhunderts. 4. Polnische Funde des 11. Jahrhunderts aus dem Nachlass Hermann Grotes*, *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 8, 1954, s. 207–221 — skarby z Głowna, Ciechanowa, Pińczowa, Rychnowa, Rzewina i Goszczynna).

Wieloletnia i owocna działalność Petera Berghausa była od dawna dostrzeżona i wysoko ceniona. Dowodzą tego członkostwa honorowe nadane Mu przez Międzynarodową Komisję Numizmatyczną i około dwudziestu zagranicznych towarzystw numizmatycznych, wiele medali przyznanych przez towarzystwa numizmatyczne i różne instytuty, członkostwo Szwedzkiej Akademii Nauk i Niemieckiego Instytutu Archeologicznego, wreszcie nagroda imienia św. Eligiusza, którą został uhonorowany przez *Deutsche Numismatische Gesellschaft*. Wymowne jest również wydanie aż trzech ksiąg pamiątkowych z okazji pięćdziesiątej (1969), sześćdziesiątej (1981) i siedemdziesiątej (1989) rocznicy urodzin. O ile skrajne miały wymiar lokalny i zostały przygotowane przez uczniów i współpracowników, o tyle środkowa była najbardziej okazała i miała charakter międzynarodowy (*Lagom. Festschrift für Peter Berghaus zum 60. Geburtstag am 20. November 1979*, red. T. Fischer, P. Ilisch, Münster 1981). W publikacjach tych zamieszczona jest bibliografia prac Jubilata za lata 1947–1979 i 1980–1989. Najpełniejszą bibliografię, za lata 1947–1999, zawiera wspomniana reedycja: *Denar, Sterling, Goldgulden*, s. 465–484.

Po długim, spełnionym życiu odszedł człowiek wszechstronny, wybitny badacz, bardzo życzliwy ludziom. Żegnamy Go z żalem.

Stanisław Suchodolski